

PHÁP LUẬT VÀ ĐẠO ĐỨC BÁO CHÍ - TRUYỀN THÔNG*LAW AND ETHICS PRESS - COMMUNICATION***TRẦN NHƯ HẢI***

TÓM TẮT: Hiến pháp 2013, Luật Báo chí 2016 đã có nhiều bổ sung, chỉnh sửa nội dung so với trước. Khi báo chí điện tử và mạng xã hội phát triển ngày càng mạnh mẽ, công nghệ truyền thông đang tạo ra những cơ hội lớn cùng với những thách thức gay gắt đối với những người làm báo chí - truyền thông, thực trạng vi phạm đạo đức báo chí, xa rời chuẩn mực truyền thống ngày càng đáng lo ngại... Tất cả những điều đó đòi hỏi cần phải tiếp tục có những điều chỉnh và bổ sung quy định đạo đức báo chí, phù hợp với pháp luật hiện hành, đáp ứng với sự biến đổi xã hội, tạo ra định ước nghề nghiệp cao hơn, hiệu lực hơn.

Từ khóa: pháp luật; đạo đức; báo chí - truyền thông.

ABSTRACT: The 2013 Constitution, The 2016 Press Law has had many amendments and supplements compared to before. As electronic journalism and social networks develop more and more strongly, communication technology is creating great opportunities along with severe challenges for journalists - media, the situation of ethical violations, journalistic ethics, moving away from traditional standards is increasingly worrying... All of these require further adjustments and supplements to the journalistic ethics regulations, in accordance with current laws, in response to respond to social change, creating higher, more effective professional standards.

Key words: law; morality; press - communication.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Có thể nói, chưa bao giờ vấn đề đạo đức nghề nghiệp cấp thiết như hiện nay. Đây không còn là vấn đề nội bộ của mỗi ngành nghề, lĩnh vực; không chỉ là câu chuyện của các nhà quản lý, mà là mối quan tâm của tất cả các tầng lớp nhân dân, của toàn xã hội, trong đó có đạo đức nghề nghiệp của người làm báo chí - truyền thông. Đại hội Hội Nhà báo Việt Nam khóa X đã thông qua và ban hành Quy định đạo đức nghề nghiệp của người làm báo Việt Nam gồm 10 điều. Sau 6 năm thực hiện, nhiều nội dung không còn phù hợp với hoạt động báo chí và pháp luật hiện hành, trong đó có Luật Báo chí năm 2016, vì vậy cần thiết phải sửa đổi bổ sung.

2. NỘI DUNG

Luật pháp có tính quy phạm phổ biến và có giá trị bắt buộc chung; quy định đạo đức nghề nghiệp có sự ràng buộc về uy tín, đạo đức, tinh thần. Đạo đức và luật pháp không tách rời nhau. Tuân thủ đạo đức nghề nghiệp cũng chính là góp phần xây dựng đạo đức xã hội. Những ngòi bút thiếu đạo đức không thể góp phần xây đắp nền tảng đạo đức, tinh thần của xã hội. Trong cuốn giáo trình Pháp luật và Đạo đức Báo chí của mình, PGS.TS. Nguyễn Thị Trường Giang - Học viện Báo chí và Tuyên truyền nhấn mạnh yếu tố pháp lý: “Đối với báo chí, hệ thống văn bản pháp lý không chỉ có tác dụng tạo khuôn khổ pháp lý cho sự ra đời và hoạt động của báo chí, đảm bảo môi trường cho báo chí tự chủ, chủ động trong hoạt động

(*) ThS. Trường Đại học Văn Lang, hai.in@vlu.edu.vn, Mã số: TCKH33-01-2022

của mình, đảm bảo phát triển lành mạnh, không ngừng nâng cao hiệu quả hoạt động báo chí, và đồng thời còn làm cơ sở cho hoạt động quản lý Nhà nước về báo chí” [4, tr.13]. Theo đó, Luật Báo chí là đạo luật chuyên ngành trong hệ thống pháp luật của nước Cộng hòa Xã hội Chủ nghĩa Việt Nam gồm hệ thống các văn bản quy phạm pháp luật điều chỉnh các mối quan hệ xã hội phát sinh trong hoạt động báo chí. Trong hoạt động truyền thông, vai trò đạo đức vô cùng quan trọng, bởi quy định đạo đức nghề nghiệp người làm báo Việt Nam là một điểm tựa quan trọng của những người làm báo. “Những quy định đạo đức không được ghi trong đạo luật nhưng được chấp nhận trong giới báo chí và được duy trì bởi sức mạnh của dư luận xã hội, bởi các tổ chức sáng tạo nghề nghiệp, đó là những nguyên tắc, những quy định và những quy tắc về hành vi đạo đức của nhà báo” [4, tr.99]. Như vậy, đạo đức nghề nghiệp của nhà báo là những quy tắc, chuẩn mực quy định thái độ và hành vi ứng xử của nhà báo trong các mối quan hệ nghề nghiệp.

2.1. Một số nguyên nhân về vi phạm pháp luật và đạo đức báo chí - truyền thông

Trong xã hội, mỗi nghề đều có sứ mệnh riêng. Với sự bùng nổ thông tin hiện nay, báo chí - truyền thông là một phần không thể thiếu của cuộc sống, nhiều cơ quan báo chí trước áp lực tự kinh doanh để tồn tại, hoặc do xu hướng xã hội hóa, ít nhiều có sự can thiệp của khối tư nhân, chạy theo lợi ích kinh tế... Một số người làm báo chí - truyền thông bị vật chất cám dỗ, ít nhiều mất đi tính khách quan, độc lập trong việc đưa tin, bình luận, vô tình hoặc hữu ý làm lợi cho các nhóm lợi ích, đi ngược lại lợi ích chung của cộng đồng, bất chấp pháp luật và dư luận... Họ đã tác nghiệp sai quy trình, trái đạo đức nghề nghiệp, tạo ra những sản phẩm trái ngược thuần phong mỹ tục, xâm phạm đời tư, thậm chí sai sự thật... Từ đó, hình ảnh cao quý, tốt đẹp của nghề bị giảm sút, gây mất lòng tin và nguy hiểm cho xã hội. Tính chuyên nghiệp

của các nhà báo đó ngày càng mai một, xét cả khía cạnh chuyên môn, nghiệp vụ lẫn khía cạnh đạo đức nghề nghiệp.

Trên thực tế, một số nhà báo được đào tạo bài bản, năng lực tác nghiệp chuyên nghiệp hầu hết đầu quân cho những cơ quan báo chí có uy tín, kể cả các cơ quan báo chí của nước ngoài thường trú tại Việt Nam như BBC, Reuters, CNN, Tân Hoa Xã... Bên cạnh đó, vẫn còn nhiều cơ quan báo chí truyền thông tuyển chọn phóng viên theo cách riêng, nhất là cách tiếp nhận đại trà những người có khả năng xử lý tình huống, nắm vững kỹ thuật - công nghệ mới hoặc những người có thể đảm trách nhiều công việc cùng lúc... rồi tự huấn luyện, không cần đến môi trường đào tạo nghề báo chuyên nghiệp [1, tr.21]. Đôi khi, ngay cả lãnh đạo cơ quan và phóng viên báo chí đều vi phạm đạo đức nghề nghiệp mà cơ quan chủ quản cũng không hay. Lý do lớn nhất là công cụ truyền thông quan trọng đã bị trao nhầm vào tay của những người không được trang bị tri thức, kỹ năng và đạo đức nghề nghiệp chuyên nghiệp. Họ đã mượn danh báo chí để kiếm chác, vi phạm pháp luật và đạo đức của nghề [6].

2.2. Lòng tự trọng nghề nghiệp

Trong những năm qua, đại bộ phận người làm báo chí - truyền thông thực hiện tốt chức năng nhiệm vụ tuyên truyền chủ trương, đường lối của Đảng, chính sách pháp luật của Nhà nước; là cầu nối giữa Đảng và các cấp chính quyền với nhân dân; đấu tranh chống âm mưu, thủ đoạn chống phá của các thế lực thù địch; phê phán, đấu tranh với các hiện tượng tham nhũng, tiêu cực, tệ nạn xã hội... thực hiện tốt những nội dung cơ bản nhất, cốt lõi nhất các quy định của pháp luật nói chung, Luật Báo chí nói riêng... góp phần dự báo, đón đầu các sự kiện và xu thế phát triển của xã hội. Điều này được thể hiện rõ nét qua chất lượng nội dung thông tin báo chí hằng ngày, hằng giờ đăng tải trên các loại hình báo chí; báo chí phản ánh, bám sát toàn diện mọi mặt của cuộc sống và

đáp ứng rất tốt, kịp thời mọi nhu cầu thông tin đa dạng, phong phú của xã hội. Bên cạnh những kết quả đã đạt được, có thể nhận thấy những biến đổi tiêu cực trong đạo đức nghề nghiệp, dấu hiệu của sự tha hóa của một bộ phận người làm báo chí - truyền thông ở nước ta đang diễn ra ngày càng phức tạp. Đó là hiện tượng báo chí - truyền thông thông tin sai sự thật, thiếu trách nhiệm, không kiểm chứng, chộp giật, thiếu khách quan, thổi phồng và bóp méo sự thật, tạo các luồng dư luận trên không gian mạng xã hội; hiện tượng thương mại hóa báo chí bằng việc đưa tin bài, hình ảnh giật gân, câu khách, kích động, kích dục, thiếu văn hóa, thiếu tính thẩm mỹ và phản giáo dục; tình trạng nhà báo lạm quyền, cửa quyền; biểu hiện thiếu tính nhân văn trên báo chí; hiện tượng nhà báo lợi dụng nghề nghiệp, danh nghĩa nhà báo, cơ quan báo chí, lợi dụng vị trí và công việc của mình để vụ lợi cá nhân, kiếm chác cho riêng mình và làm trái pháp luật...

Mỗi ngày vào các trang báo điện tử, đặc biệt là mục “tin nóng” không ít người đọc bức xúc vì thường xuyên “đập vào mắt” những bài có ngôn ngữ dung tục như: “Nô lệ tình dục trải lòng về quá khứ vén váy kiếm tiền ở Mỹ (Zing.vn – ngày 15-6-2017); “Xiêu lòng ngắm thiên thần nội y mơ màng giữa biển khơi” (Dân Việt, 14-6-2017) hay “Mỹ nữ mặc bikini hái dưa, cười tỏa nắng khiến dân mạng sôi sục” (Một Thế Giới đăng ngày 08-6-2017) và báo Dân Việt đăng lại sau một ngày với tít đã đổi “Hotgirl xinh đẹp mặc bikini hái dưa làm dân tình xôn xao”. Cùng những bình luận về sự “nóng bỏng” của các cô gái xinh xắn mặc bikini với đủ kiểu uốn éo khoe thân, tác giả còn chủ quan phán đoán ông sẽ phải “sôi sục”, “choáng”, “ngất”... vì những tấm hình đó [7]. Có tác giả còn giật tít “Bà xã Tuấn Hưng gọi cảm chồn khuê phòng khiến anh em “mất ngủ” (Dân Việt đăng ngày 12-6-2017) [5, tr.52]. Phóng viên này đã “bắt cháp” nhiều thứ, kể cả đạo đức nghề báo khi xâm phạm đời tư của người khác,

rêu rao hình ảnh nhạy cảm “ăn cắp” được từ facebook cá nhân.

2.3. Báo chí - truyền thông cần vun đắp niềm tin cho công chúng

Báo chí là một nghề dù trực tiếp hay gián tiếp đều liên quan đến thân phận con người, phải cẩn trọng trong từng câu chữ. Báo Phụ nữ Việt Nam, ngày 12-6-2017 có bài: “Mẹ chồng ung thư, bố chồng vào nhà nghỉ với người giúp việc” và được nhiều báo khác chia sẻ cho thấy, một tờ báo uy tín như Phụ nữ Việt Nam có lúc còn tìm cách câu like, câu view... qua việc đặt tít “giật gân”. Nếu ai đó chỉ xem qua cái tiêu đề thì vô cùng tai hại. Người đọc dễ dẫn đến tâm trạng chán nản về nhân tình thế thái và nguy hiểm hơn người ta có thể suy diễn xã hội ngày nay điều gì (tiêu cực) cũng có thể xảy ra để rồi buông trôi, ít điều chỉnh hành vi của mình hơn [7]. Trường hợp cô bé H 13 tuổi mang thai ở Vĩnh Long bị phơi bày vào tháng 4-2017. Khi báo chí đưa tin quá dày và chi tiết đã khiến 2 “nhân vật” phải tự tìm đến cái chết vì không chịu nổi búa rìu dư luận [6].

Quyền được biết sự thật của công chúng là đòi hỏi chính đáng mà báo chí - truyền thông phải thông tin nhưng nếu không đứng ở góc độ pháp luật, đạo đức, chính báo chí - truyền thông lại tiếp tay hoặc gián tiếp gây ra tội ác (Khoản 1, Điều 38, Luật Báo chí 2016). Nhà báo chân chính phải thấy mình “mắc nợ” với những số phận, những sự việc cần được bảo vệ, thấy chừng nào sự thật chưa được phơi ra ánh sáng thì “ăn không ngon, ngủ không yên”... Những dòng tin, bài viết nhân văn ấy không chỉ được bạn đọc đón nhận mà còn là bằng chứng sinh động bác bỏ những luận điệu xuyên tạc về sự việc này... Điều đó thêm lần nữa khẳng định làm báo là phải đau đầu với nỗi đau, nỗi khổ của nhân vật mà mình muốn giúp đỡ. Nhà báo phải dấn thân, lăn lộn khắp “hang cùng ngõ hẻm”, đến cả nơi nguy hiểm để tìm ra sự thật chứ không phải ngồi phòng điều hòa, đi xe hơi... và viết bài... “lá cải”. Đó là chưa kể còn

có những “con sâu” phách lối, tống tiền... làm ảnh hưởng đến uy tín nhà báo chân chính.

2.4. Rèn luyện đạo đức nghề nghiệp từ môi trường đào tạo

Tại Khoa Quan hệ Công chúng - Truyền thông, Trường Đại học Văn Lang, “*Pháp luật và đạo đức truyền thông*” là môn học cơ sở ngành bắt buộc, với nhiều tín chỉ học tập. Về nền tảng kiến thức pháp luật, sinh viên Quan hệ Công chúng - Truyền thông được trang bị trong môn học “*Pháp luật đại cương*” [2, tr.37] theo quy định bắt buộc của Bộ Giáo dục và Đào tạo. Kiến thức pháp luật nói chung, Luật Báo chí nói riêng là cơ sở nền tảng để sinh viên vận dụng, đối chiếu trong quá trình học và hành nghề cũng như tác nghiệp thực tế sau khi tốt nghiệp. Các giờ học về luật pháp và đạo đức truyền thông không phải là những điều luật khô khan, đơn điệu. Sinh viên được thảo luận, phân tích nhiều tình huống thực tiễn về pháp luật và đạo đức báo chí. Những ví dụ, số liệu thống kê thực tiễn hoạt động báo chí sôi động hằng tháng của Ban Tuyên giáo Trung ương, Bộ Thông tin và Truyền thông, Hội Nhà báo Việt Nam được giảng viên, sinh viên cập nhật trong từng bài học cụ thể. Vì vậy, đã thu hẹp được khoảng cách giữa giảng đường và thực tế sôi động của đời sống báo chí.

Bên cạnh các môn học riêng về luật pháp và đạo đức nghề nghiệp, sinh viên Quan hệ Công chúng - Truyền thông, Trường Đại học Văn Lang còn được trang bị những kiến thức luật pháp và đạo đức lồng ghép trong từng môn học cơ sở ngành, ngành và chuyên ngành cụ thể. Cũng chính nhờ sự trang bị kiến thức, kỹ năng nghiệp vụ, ý thức trách nhiệm xã hội và đạo đức nghề nghiệp cho sinh viên báo chí chuyên nghiệp ngay từ giảng đường, nên sinh viên Khoa Quan hệ công chúng - Truyền thông, Trường Đại học Văn Lang đều nhận thức tốt, không vi phạm pháp luật, đạo đức nghề nghiệp, nhất là trong các kỳ thực tập nghiệp vụ tại các cơ quan báo chí, cơ sở truyền thông. Ngay cả

sau khi tốt nghiệp, làm nghề ổn định tại các toà soạn báo, cơ sở truyền thông, hầu như không có trường hợp sinh viên được đào tạo từ Khoa Quan hệ Công chúng - Truyền thông, Trường Đại học Văn Lang vi phạm pháp luật và đạo đức nghề nghiệp. Giáo dục tri thức, kỹ năng và đạo đức nghề nghiệp chuyên nghiệp cho những người làm báo là quan trọng. Đó là nền tảng vững chắc để hoạt động báo chí bớt dần những vi phạm, ảnh hưởng đến niềm tin của công chúng đối với nghề báo, nhà báo.

Hiện nay, công nghệ truyền thông ở Việt Nam phát triển với tốc độ khá nhanh, mang tính đột phá đang đem lại nhiều lợi ích cho nhà báo, nhưng cũng đặt ra vấn đề về đạo đức nghề nghiệp cho họ. PGS.TS Đỗ Thị Thu Hằng, giảng viên Học viện Báo chí - Tuyên truyền [3, tr.26] từng nói: “*Việc giữ gìn phẩm giá, lòng tự trọng, lương tâm nghề nghiệp là một thử thách mà những người làm báo cần kiên tâm như một nguyên tắc tối thượng. Một nền báo chí nhân văn là nền báo chí dựa vững chắc trên nền tảng pháp luật và đạo đức*”. Đặc biệt, ngày 16-12-2016, Hội Nhà báo Việt Nam đã công bố 10 điều quy định đạo đức người làm báo và ngày 01-1-2017 Luật Báo chí 2016 có hiệu lực. Đây sẽ là những tài liệu “gối đầu giường” đảm bảo nhà báo có định hướng đúng và báo chí hoạt động luôn dựa trên tinh thần thượng tôn pháp luật.

3. KẾT LUẬN

Trong số những hành vi không chuẩn mực khi hoạt động báo chí - truyền thông, có hành vi vừa vi phạm đạo đức vừa vi phạm cả pháp luật. Cụ thể có nơi, hầu như tất cả hoạt động của tòa soạn đều phục vụ cho mục đích gia tăng lượng độc giả, câu view bằng mọi giá, mọi thủ đoạn, thậm chí là bịa đặt thông tin, đăng thông tin không kiểm chứng... Những kiểu tin, bài như vậy tạo cho công chúng cảm giác bức bối. Trầm trọng nhất chính là vi phạm tính chân thực. Giá trị cốt lõi của đạo đức nghề nghiệp báo chí là tính trung thực. Thông tin chính xác, đúng đắn là sứ mệnh của báo chí. Chân thực

không có nghĩa là miêu tả tỉ mỉ, đưa hết mọi việc một cách trần trụi lên mặt báo, mà là phải chỉ ra đúng bản chất sự việc bằng sự khách quan, công tâm... Thế nhưng, có hiện tượng đánh tráo khái niệm, làm sai bản chất, có hiện tượng xuyên tạc, bịa đặt, vu khống, bôi nhọ danh dự và nhân phẩm của cá nhân, tổ chức... Những hiện tượng báo chí tiêu cực đó đang góp phần làm lung lay giá trị tinh thần, giá trị đạo đức, sụt lở niềm tin xã hội. Bản thân báo chí đã và đang chịu những thách thức lớn trước sự lấn lướt của mạng xã hội, thì lại còn bị mất niềm tin bởi những trang báo đưa tin thiếu trung thực, khiến độc giả tự đi tìm kiếm thông tin trong biển thông tin xô bồ, hỗn tạp. Đó là điều rất nguy hại.

Cho dù có những quy định của pháp luật hay quy định về đạo đức, báo chí phải nhân văn, hướng về con người và tôn trọng con người. Tự do báo chí, tự do ngôn luận thúc đẩy đổi mới, sáng tạo, giám sát xã hội, tăng niềm tin vào hệ thống chính trị, góp phần xây dựng hệ giá trị hướng đến chân - thiện - mỹ... Tự do đó phải gắn với nhân văn. Nếu tự do là hủy

hoại, là bắt chấp tất cả, đó không phải là thứ tự do mà nhân loại cần, đất nước chúng ta cần. Xã hội đã thôi không cần những người thành công bằng mọi giá, chiến thắng và đầy sức mạnh bằng cách sẵn sàng làm tổn thương người khác. Xã hội cần những con người có thể xoa dịu những nỗi đau, an ủi và hàn gắn những vết thương... Một nền báo chí nhân văn là nền báo chí dựa vững chắc trên nền tảng pháp luật và đạo đức. Thời cuộc càng biến động, xã hội hiện đại càng chịu nhiều áp lực, va đập của nhiều xu hướng, hiện tượng trong thời đại thông tin kỹ thuật số, tính nhân văn của báo chí càng phải được đề cao. Đó là lúc báo chí vừa phục vụ công cuộc phát triển đất nước vừa bảo vệ bình yên xã hội.

Như vậy, giáo dục tri thức, kỹ năng và đạo đức nghề nghiệp chuyên nghiệp cho những người làm truyền thông là quan trọng. Đó là nền tảng vững chắc để hoạt động báo chí - truyền thông bớt dần những vi phạm, ảnh hưởng đến niềm tin của công chúng đối với nghề báo chí - truyền thông.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Hoàng Đình Cúc (2013), *Đạo đức nghề báo*, Nxb Đại học Quốc gia, Hà Nội.
- [2] Trần Trung Dũng, Trịnh Bích Thủy (2016), *Giáo trình pháp luật về báo chí và xuất bản*, Nxb Đại học Quốc gia, Thành phố Hồ Chí Minh.
- [3] Đỗ Thị Thu Hằng (2013), *Tâm lý học ứng dụng trong nghề báo*, Nxb Thông Tấn, Hà Nội.
- [4] Nguyễn Thị Trường Giang (2020), *Pháp luật và đạo đức báo chí*, Nxb Đại học Quốc gia, Hà Nội.
- [5] Đỗ Đình Tấn (2016), *Báo chí lương tâm*, Nxb Trẻ, Hà Nội.
- [6] Nguyễn Dũng (2015), *Không đi đến tận cùng sự việc cũng là vi phạm đạo đức báo chí*, <https://infonet.vietnamnet.vn/>, ngày truy cập: 17-09-2021.
- [7] Thu Hà (2021), *Nền báo chí nhân văn dựa trên nền tảng pháp luật và đạo đức*, <https://baohatinh.vn.>, ngày truy cập: 20-06-2021.

Ngày nhận bài: 10-4-2022. Ngày biên tập xong: 05-5-2022. Duyệt đăng: 31-5-2022